

กฎหมายพาณิชย์ (Commercial Laws)

หนังสือเล่มนี้เรียบเรียงตามจุดประสงค์รายวิชา สมรรถนะรายวิชา และคำอธิบายรายวิชา

หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2562

ของสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

 IMACEDUCATION

กฎหมายพาณิชย์ 20001-1005

หมวดวิชาสมรรถนะวิชาชีพ
กลุ่มสมรรถนะวิชาชีพพื้นฐาน
หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2562

สุภาวดี ภิรมย์รัตน์

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

สุภาวดี ภิรมย์รัตน์.

กฎหมายพาณิชย์ (20001-1005).-- กรุงเทพฯ : แม็คเอดูเคชั่น, 2564.

248 หน้า.

1. กฎหมายพาณิชย์. I. ชื่อเรื่อง.

346.07

ISBN 978-616-345-225-2

จัดพิมพ์และจำหน่ายโดย

MAC EDUCATION

ผู้เขียน : สุภาวดี ภิรมย์รัตน์

ผู้ทรงคุณวุฒิ : วิชาญ โพธิ์สิทธิ์

การสั่งซื้อ : ส่งรษณีย์ส่งจ่าย ไปรษณีย์ลาดพร้าว ในนาม บริษัท แม็คเอดูเคชั่น จำกัด
เลขที่ 9/99 อาคารแม็ค ซอยลาดพร้าว 38 ถนนลาดพร้าว แขวงจันทระเกษม
เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900

☎ : 0-2938-2022-7 FAX : 0-2938-2028

www.MACeducation.com

พิมพ์ครั้งที่ : 1

จำนวนที่พิมพ์ : 5,000 เล่ม

ราคาจำหน่าย : 70 บาท

ปีที่พิมพ์ : 2564

พิมพ์ที่ : บริษัท พี อาร์ คัลเลอร์พริ้นท์ จำกัด

(สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย ห้ามลอกเลียน ไม่ว่าจะเป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของหนังสือเล่มนั้นนอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร)

คำนำ

ตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2562 เพื่อมุ่งผลิตและพัฒนากำลังคนระดับฝีมือให้มีสมรรถนะ มีคุณธรรมจริยธรรม และจรรยาบรรณวิชาชีพ สามารถประกอบอาชีพอิสระ เป็นผู้ประกอบการที่มีคุณภาพ หรือประกอบอาชีพอื่น ๆ ได้ตรงตามความต้องการของสถานประกอบการทั้งในประเทศและภูมิภาคอาเซียน

บริษัท แม็คเอดูเคชั่น จำกัด ผู้ผลิตและจำหน่ายหนังสือเรียน สื่อการเรียนรู้ และวารสารทางการศึกษา ทั้งในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับอาชีวศึกษา ตระหนักถึงภารกิจสำคัญในการมีส่วนร่วมในการสนับสนุนส่งเสริม การศึกษาระดับอาชีวศึกษาให้บรรลุผลสมดังเจตนารมณ์ที่ตั้งไว้ จึงได้แต่งตั้งคณะทำงานซึ่งประกอบด้วยนักวิชาการและ ผู้สอนทั้งในระดับอาชีวศึกษาและระดับอุดมศึกษาที่มีความเชี่ยวชาญด้านหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้ ดำเนินการวิเคราะห์ หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพ พุทธศักราช 2562 ในแต่ละสาขาวิชาเพื่อจัดทำสื่อการเรียนรู้ อันประกอบด้วย

1. หนังสือเรียนที่จัดทำให้ตรงกับจุดประสงค์รายวิชา สมรรถนะรายวิชา และคำอธิบายรายวิชา ทั้งนี้โดยคำนึงถึงสอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาวิชาชีพทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านคุณธรรม จริยธรรมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ด้านสมรรถนะแกนกลาง และด้านสมรรถนะวิชาชีพ

2. แผนการจัดการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียนผ่านกิจกรรมการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบ เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้สอนนำไปปรับให้เหมาะสมกับธรรมชาติของผู้เรียนและจุดเน้นของสถานศึกษา

จุดเด่นของหนังสือเรียนชุดใหม่ มีดังนี้

1. นำเสนอในรูปแบบหน่วยการเรียนรู้ ที่เนื้อหาเหมาะสมต่อการเรียนรู้ แต่ยังคงไว้ซึ่งความเข้มข้นและทันสมัย ทั้งนี้เนื้อหาในหนังสือเรียนมุ่งเน้นให้สัมพันธ์กับจุดประสงค์การเรียนรู้ หลักการเรียนรู้ตามสภาพจริง (Authentic Learning) และการประเมินผลตามสภาพจริง (Authentic Assessment)

2. แทรกกิจกรรมตรวจสอบความเข้าใจ กิจกรรมตามสมรรถนะรายวิชา กิจกรรมการฝึกกระบวนการคิด (Thinking Skills) และกิจกรรมบูรณาการให้แก่ผู้เรียน

3. พัฒนาสมรรถนะแกนกลางและสมรรถนะวิชาชีพผ่านกระบวนการปฏิบัติงานโดยใช้ใบช่วยสอนเป็นสื่อ สำหรับการฝึกกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ เช่น การเรียนรู้จากโครงงาน (Project-based Learning)

4. มีแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน โดยจัดทำแบบทดสอบให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ ประจำหน่วยเรียนนั้นๆ ท้ายหน่วยการเรียนรู้ทุกหน่วย

5. สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศในการสืบค้นความรู้ ดังนั้นหนังสือเรียนอาชีวศึกษา แม็ค 4.0 จึงได้มีการเสริมเนื้อหาเพิ่มเติมที่ได้ผ่านการคัดกรองมาแล้วว่าเหมาะสมกับการเรียนรู้แทรกไว้ในเนื้อหาบางหน่วย

โดยใช้สัญลักษณ์ ผู้เรียนสามารถใช้สมาร์ทโฟนสแกน QR Code หรือเปิดในเว็บไซต์ maceducation.com ซึ่งมีฐานข้อมูลที่สามารถ Download มาศึกษาได้

บริษัท แม็คเอดูเคชั่น จำกัด ขอขอบคุณสถานศึกษา ครู คณาจารย์ ผู้สอน ผู้เรียน และผู้ที่สนใจทุกท่านที่ให้ความไว้วางใจในสื่อการเรียนรู้ของบริษัท บริษัทหวังเป็นอย่างยิ่งว่าสื่อการเรียนรู้ชุดนี้จะมีส่วนช่วยให้การจัดการเรียนรู้ มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพทัดเทียมระดับสากลต่อไป

บริษัท แม็คเอดูเคชั่น จำกัด

รหัส 20001-1005
วิชากฎหมายพาณิชย์
ทฤษฎี 2 ชั่วโมง ปฏิบัติ - ชั่วโมง 2 หน่วยกิต

จุดประสงค์รายวิชา เพื่อให้

1. มีความเข้าใจหลักการที่เกี่ยวข้องกับบุคคล นิติกรรม สัญญา และหนี้
2. มีความเข้าใจหลักการกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
3. มีเจตคติที่ดีต่อวิชาชีพ เข้าใจหลักการ วิธีการ

สมรรถนะรายวิชา

1. แสดงความรู้เกี่ยวกับหลักการของกฎหมายพาณิชย์
2. จัดทำเอกสารประกอบที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายพาณิชย์

คำอธิบายรายวิชา

ศึกษาเกี่ยวกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล นิติกรรม สัญญา หนี้ และเอกเทศสัญญาเฉพาะสัญญาที่เกี่ยวข้องกับซื้อขาย เช่าซื้อ จ้างทำของ รับส่งของ การยืม การค้ำประกัน การจำนอง-จำนำ การฝากทรัพย์ เก็บของในคลังสินค้า ตัวแทนนายหน้าและประกันภัย และวิธีการจัดทำเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย

ตารางวิเคราะห์สมรรถนะประจำหน่วย

หน่วยการเรียนรู้ที่	ชื่อหน่วยการเรียนรู้	สมรรถนะประจำหน่วย
1	บุคคลและนิติกรรม	1. แสดงความรู้เกี่ยวกับหลักการของกฎหมายลักษณะบุคคลและนิติกรรม 2. จัดทำเอกสารที่เกี่ยวข้องกับลักษณะบุคคลและนิติกรรมได้ตามหลักการของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
2	สัญญาและหนี้	1. แสดงความรู้เกี่ยวกับหลักการของกฎหมายลักษณะสัญญาและหนี้ 2. จัดทำเอกสารประกอบที่เกี่ยวข้องกับลักษณะสัญญาต่าง ๆ ตามหลักการของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
3	ซื้อขาย	1. แสดงความรู้เกี่ยวกับหลักการของกฎหมายลักษณะซื้อขาย 2. จัดทำเอกสารสัญญาที่เกี่ยวข้องกับลักษณะซื้อขายได้ตามหลักการของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
4	เช่าทรัพย์สินและเช่าซื้อ	1. แสดงความรู้เกี่ยวกับหลักการของกฎหมายลักษณะเช่าทรัพย์สินและเช่าซื้อ 2. จัดทำเอกสารสัญญาเช่าทรัพย์สินและเช่าซื้อได้ตามหลักการของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
5	จ้างทำของและรับขนของ	1. แสดงความรู้เกี่ยวกับหลักการของกฎหมายลักษณะจ้างทำของและรับขนของ 2. จัดทำเอกสารสัญญาจ้างทำของและรับขนของได้ตามหลักการของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

หน่วย การเรียนรู้ที่	ชื่อหน่วยการเรียนรู้	สมรรถนะประจำหน่วย
6	ฝาททรัพย์และเก็บของ ในคลังสินค้า	1. แสดงความรู้เกี่ยวกับหลักการของกฎหมายลักษณะ ฝาททรัพย์และเก็บของในคลังสินค้า 2. จัดทำเอกสารสัญญาฝาททรัพย์และเก็บของใน คลังสินค้าได้ตามหลักการของประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์
7	ยืม	1. แสดงความรู้เกี่ยวกับหลักการของกฎหมายลักษณะยืม 2. จัดทำเอกสารสัญญายืมได้ตามหลักการของประมวล กฎหมายแพ่งและพาณิชย์
8	ค้ำประกัน	1. แสดงความรู้เกี่ยวกับหลักการของกฎหมายลักษณะ ค้ำประกัน 2. จัดทำเอกสารสัญญาค้ำประกันได้ตามหลักการ ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
9	จำนอง-จำนำ	1. แสดงความรู้เกี่ยวกับหลักการของกฎหมายลักษณะ จำนอง-จำนำ 2. จัดทำเอกสารสัญญาจำนองและจำนำได้ตามหลักการ ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
10	ตัวแทนและนายหน้า	1. แสดงความรู้เกี่ยวกับหลักการของกฎหมายลักษณะ ตัวแทนและนายหน้า 2. จัดทำเอกสารสัญญาตัวแทนและสัญญานายหน้าได้ ตามหลักการของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
11	ประกันภัยและวิธีการ จัดทำเอกสารที่เกี่ยวข้อง กับกฎหมาย	แสดงความรู้เกี่ยวกับหลักการของกฎหมายลักษณะ ประกันภัยและวิธีการจัดทำเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ได้ตามหลักการของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

สารบัญ

	หน้า
หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 บุคคลและนิติกรรม	1
1. ความหมายและประเภทของบุคคล	2
2. การเริ่มต้นและสิ้นสุดของสภาพบุคคล	2
3. ส่วนประกอบของบุคคล	4
4. นิติบุคคล	8
5. ความหมายและลักษณะของนิติกรรม	11
6. แบบแห่งนิติกรรม	12
7. การแสดงเจตนา	13
8. โมฆะกรรมและโมฆียะกรรม	15
แบบทดสอบเพื่อประเมินผลหลังการเรียนรู้	19
หน่วยการเรียนรู้ที่ 2 สัญญาและหนี้	21
1. ความหมายและลักษณะสำคัญของสัญญา	22
2. ประเภทของสัญญา	23
3. มัดจำและเบี้ยปรับ	24
4. การเลิกสัญญา	26
5. ความหมายและลักษณะสำคัญของหนี้	30
6. บ่อเกิดแห่งหนี้	31
7. ความระงับแห่งหนี้	32
แบบทดสอบเพื่อประเมินผลหลังการเรียนรู้	37
หน่วยการเรียนรู้ที่ 3 ชื้อขาย	39
1. ความหมายและลักษณะของสัญญาซื้อขาย	40
2. ทรัพย์สินที่ซื้อขายกันได้และไม่ได้	41
3. แบบของสัญญาซื้อขาย	42
4. การโอนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน	46

5. สิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบของผู้ขาย	47
6. สิทธิและหน้าที่ของผู้ซื้อ	51
7. การซื้อขายเฉพาะบางอย่าง	52
แบบทดสอบเพื่อประเมินผลหลังการเรียนรู้	58

หน่วยการเรียนรู้ที่ 4 เช่าทรัพย์สินและเช่าซื้อ 60

1. ความหมายและลักษณะของสัญญาเช่าทรัพย์สิน	61
2. หลักเกณฑ์ในการทำสัญญาเช่าทรัพย์สิน	65
3. กำหนดเวลาในการทำสัญญาเช่าทรัพย์สิน	67
4. สิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบของผู้ให้เช่าและผู้เช่า	68
5. ความระงับแห่งสัญญาเช่าทรัพย์สิน	71
6. ความหมายและลักษณะของสัญญาเช่าซื้อ	75
7. แบบของสัญญาเช่าซื้อ	77
8. สิทธิและหน้าที่ของผู้ให้เช่าซื้อและผู้เช่าซื้อ	80
9. การเลิกสัญญาและความระงับแห่งสัญญาเช่าซื้อ	81
10. ความแตกต่างระหว่างเช่าซื้อ ซื้อขายเงินผ่อน และเช่าทรัพย์สิน	85
แบบทดสอบเพื่อประเมินผลหลังการเรียนรู้	88

หน่วยการเรียนรู้ที่ 5 จ้างทำของและรับขนของ 90

1. ความหมายและลักษณะของสัญญาจ้างทำของ	91
2. แบบและหลักเกณฑ์ในการทำสัญญาจ้างทำของ	93
3. สิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบของผู้รับจ้าง	93
4. สิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบของผู้ว่าจ้าง	97
5. ความระงับแห่งสัญญาจ้างทำของ	99
6. ความหมายและลักษณะของสัญญารับขนของ	102
7. สิทธิและหน้าที่ของคู่สัญญารับขนของ	103
แบบทดสอบเพื่อประเมินผลหลังการเรียนรู้	108

หน่วยการเรียนรู้ที่ 6 ฝากทรัพย์สินและเก็บของในคลังสินค้า 110

1. ความหมายและลักษณะของสัญญาฝากทรัพย์สิน	111
2. สิทธิและหน้าที่ของผู้ฝากทรัพย์สินและผู้รับฝากทรัพย์สิน	112
3. วิธีเฉพาะการฝากเงิน	114
4. ความหมายและลักษณะของสัญญาเก็บของในคลังสินค้า	116

	หน้า
5. การเก็บของในคลังสินค้ากับการฝากทรัพย์	118
6. สิทธิและความรับผิดของนายคลังสินค้า	119
7. ใบรับของคลังสินค้าและประทวนสินค้า	121
8. วิธีการจำนำและการบังคับจำนำสินค้าที่เก็บในคลังสินค้า	121
แบบทดสอบเพื่อประเมินผลหลังการเรียนรู้	125
หน่วยการเรียนรู้ที่ 7 ยืม	127
1. ความหมายและลักษณะทั่วไปของสัญญายืม	128
2. ยืมใช้คงรูปและยืมใช้สิ้นเปลือง	129
3. การกู้ยืมเงิน	136
4. การคิดดอกเบี้ยกู้ยืม	140
5. อายุความในการฟ้องคดี	141
แบบทดสอบเพื่อประเมินผลหลังการเรียนรู้	145
หน่วยการเรียนรู้ที่ 8 ค้ำประกัน	147
1. ความหมายและลักษณะของสัญญาค้ำประกัน	148
2. แบบของสัญญาค้ำประกัน	150
3. ผู้รับเงื่อนไขและผู้ค้ำประกันหลายคน	155
4. ความรับผิดของผู้ค้ำประกัน	157
5. สิทธิของผู้ค้ำประกัน	159
6. ความระงับแห่งสัญญาค้ำประกัน	161
แบบทดสอบเพื่อประเมินผลหลังการเรียนรู้	166
หน่วยการเรียนรู้ที่ 9 จำนอง-จำนำ	168
1. ความหมายและลักษณะของสัญญาจำนอง	169
2. ทรัพย์สินที่จำนองและแบบของสัญญาจำนอง	170
3. สิทธิและหน้าที่ของผู้จำนองและผู้รับจำนอง	174
4. การบังคับจำนองและความระงับแห่งสัญญาจำนอง	176
5. ความหมายและลักษณะของสัญญาจำนำ	181
6. วิธีการทำสัญญาจำนำ	183
7. สิทธิ หน้าที่ และความรับผิดของผู้รับจำนำและผู้จำนำ	184
8. การบังคับจำนำและความระงับแห่งสัญญาจำนำ	186
9. ความแตกต่างระหว่างสัญญาจำนองและสัญญาจำนำ	188
แบบทดสอบเพื่อประเมินผลหลังการเรียนรู้	192

	หน้า
หน่วยการเรียนรู้ที่ 10 ตัวแทนและนายหน้า	194
1. ความหมายและลักษณะของสัญญาตัวแทน	195
2. การแต่งตั้งตัวแทน	198
3. ประเภทของตัวแทน	200
4. หน้าที่และความรับผิดชอบของตัวแทนต่อตัวการและของตัวการต่อตัวแทน	201
5. ความระงับสิ้นไปแห่งสัญญาตัวแทน	202
6. ความหมายและลักษณะของสัญญานายหน้า	204
7. สิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบของนายหน้า	207
8. ความระงับสิ้นไปแห่งสัญญานายหน้า	207
9. ความแตกต่างระหว่างสัญญาตัวแทนและสัญญานายหน้า	208
แบบทดสอบเพื่อประเมินผลหลังการเรียนรู้	212
หน่วยการเรียนรู้ที่ 11 ประกันภัยและวิธีการจัดทำเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย	214
1. ความหมายและลักษณะของสัญญาประกันภัย	215
2. ประเภทและบุคคลที่เกี่ยวข้องในสัญญาประกันภัย	217
3. หลักเกณฑ์ในการทำสัญญาประกันภัย	218
4. สัญญาประกันวินาศภัย	220
5. สัญญาประกันชีวิต	223
6. อายุความของสัญญาประกันภัย	227
7. วิธีการจัดทำเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย	227
แบบทดสอบเพื่อประเมินผลหลังการเรียนรู้	232
บรรณานุกรม	234

บุคคลและนิติกรรม

สาระการเรียนรู้

1. ความหมายและประเภทของบุคคล
2. การเริ่มต้นและสิ้นสุดของสภาพบุคคล
3. ส่วนประกอบของบุคคล
4. นิติบุคคล
5. ความหมายและลักษณะของนิติกรรม
6. แบบแห่งนิติกรรม
7. การแสดงเจตนา
8. โฆษะกรรมและโมฆียะกรรม

บุคคล

และนิติกรรม

จุดประสงค์การเรียนรู้

1. อธิบายความหมายและประเภทของบุคคลได้
2. อธิบายการเริ่มต้นและสิ้นสุดของสภาพบุคคลได้
3. บอกส่วนประกอบของบุคคลได้
4. ระบุนิติบุคคลตามกฎหมายได้
5. อธิบายความหมายและลักษณะของนิติกรรมได้
6. บอกแบบแห่งนิติกรรมได้
7. อธิบายการแสดงเจตนาได้
8. อธิบายความหมายของโฆษะกรรมและโมฆียะกรรมได้

สมรรถนะประจำหน่วย

1. แสดงความรู้เกี่ยวกับหลักการของกฎหมายลักษณะบุคคลและนิติกรรม
2. จัดทำเอกสารที่เกี่ยวข้องกับลักษณะบุคคลและนิติกรรมได้ตามหลักการของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

บุคคลและนิติกรรม

บุคคลและนิติกรรม เป็นหลักเกณฑ์ทั่วไปในการศึกษากฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษากฎหมายเอกเทศสัญญาซึ่งมีลักษณะเป็นการเฉพาะต่อไป

บุคคล (Persons) คือ สิ่งที่สามารถมีสิทธิและหน้าที่ได้ตามกฎหมาย เฉพาะมนุษย์เท่านั้นที่สามารถมีสิทธิและหน้าที่ สัตว์ไม่มีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายจึงไม่ใช่บุคคล ยังมีสิ่งอื่นซึ่งมีสภาพบุคคลซึ่งเป็นบุคคลตามกฎหมาย เรียกว่า “นิติบุคคล” อีกด้วย

นิติกรรม (Juristic Acts) เป็นการกระทำใด ๆ อันทำลงโดยชอบด้วยกฎหมายและด้วยใจสมัครมุ่งโดยตรงต่อการผูกนิติสัมพันธ์ขึ้นระหว่างบุคคลเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวในสิทธิที่มีอยู่

1. ความหมายและประเภทของบุคคล

1.1 ความหมายของบุคคล

บุคคล คือ สิ่งที่สามารถมีสิทธิและหน้าที่ได้ตามกฎหมาย เฉพาะมนุษย์เท่านั้นที่สามารถมีสิทธิและหน้าที่ สัตว์ไม่มีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายจึงไม่ใช่บุคคล นอกจากนี้ยังมีสิ่งอื่น ได้แก่ คณะบุคคล กองทรัพย์สิน หรือกิจการอันใดอันหนึ่ง เช่น สมาคม มูลนิธิ หรือกระทรวง ทบวง กรม ซึ่งสามารถมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย เช่น สามารถทำการซื้อขายได้ สามารถเช่าทรัพย์สินได้ เป็นต้น บุคคลประเภทนี้จึงเรียกว่า “นิติบุคคล”

1.2 ประเภทของบุคคล

บุคคลแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1.2.1 บุคคลธรรมดา หมายถึง สิ่งที่มีชีวิต จิตใจ ร่างกาย และวิญญาณ อันได้แก่ คนหรือมนุษย์ไม่ว่าจะมีร่างกายปกติสมบูรณ์ หรือแม้แต่คนที่มีความผิดปกติทางร่างกาย ทุกเพศ ทุกวัย ก็ถือว่าเป็นบุคคลธรรมดาทั้งสิ้น

1.2.2 นิติบุคคล ได้แก่ บุคคลที่กฎหมายกำหนดขึ้น ไม่ใช่บุคคลที่มีชีวิตจิตใจ แต่ประกอบด้วยบุคคลหลายคนร่วมกันทำกิจการอันใดอันหนึ่ง แล้วก่อตั้งขึ้นเป็นนิติบุคคลตามวิธีการที่กฎหมายกำหนด ทำให้มีสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ภายในขอบวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในลำดับต่อไป

2. การเริ่มต้นและสิ้นสุดของสภาพบุคคล

สภาพบุคคล เป็นบทบัญญัติพื้นฐานของกฎหมายลักษณะบุคคล บุคคลธรรมดาจะเริ่มต้นด้วยสภาพบุคคล อันเป็นจุดเริ่มต้นของการมีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมาย สภาพบุคคลจะเริ่มต้นจากการเกิดและสิ้นสุดสภาพบุคคลเมื่อตาย

การเริ่มต้นและสิ้นสุดของสภาพบุคคล กฎหมายได้บัญญัติเรื่องบุคคลในบรรพ 1 ลักษณะ 2 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ดังต่อไปนี้

มาตรา 15 “สภาพบุคคลย่อมเริ่มแต่เมื่อคลอดแล้วอยู่รอดเป็นทารกและสิ้นสุดลงเมื่อตาย ทารกในครรภ์มารดาก็สามารถมีสิทธิต่าง ๆ ได้ หากว่าภายหลังคลอดแล้วอยู่รอดเป็นทารก”

2.1 การเริ่มต้นของสภาพบุคคล

การเริ่มต้นของสภาพบุคคลนั้น เป็นไปตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 15 วรรคหนึ่ง ความว่า “สภาพบุคคลเริ่มแต่เมื่อคลอดแล้วอยู่รอดเป็นทารก”

2.1.1 คลอด หมายความว่า คลอดพ้นจากครรภ์มารดา ออกมาแล้วทั้งหมดอย่างสมบูรณ์โดยไม่มีอวัยวะส่วนใดของทารกติดค้างอยู่ในส่วนของการทำคลอดที่มีการตัดสายสะดือแล้วหรือยังไม่เป็นข้อสำคัญ กฎหมายถือว่าทารกคลอดออกมาโดยสมบูรณ์แล้ว

2.1.2 อยู่รอดเป็นทารก หมายความว่า ทารกที่คลอดออกจากครรภ์มารดาต้องสามารถหายใจได้และมีชีวิตอยู่โดยลำพังแยกห่างจากมารดา การมีชีวิตของทารกไม่มีกฎหมายกำหนดว่าจะต้องอยู่นานเท่าไร แม้เพียงชั่วขณะหนึ่งหรือหายใจได้เพียงครั้งเดียวสองครั้งก็เป็นการเพียงพอแล้ว ถือว่าเป็นบุคคลมีชีวิตอยู่รอดเป็นทารก แม้ร่างกายจะมีอวัยวะครบทุกส่วนหรือไม่ก็ไม่ใช้สาระสำคัญ ส่วนทารกที่ตายก่อนคลอด เช่น ตายในครรภ์ของมารดา หรือตายขณะคลอด เป็นต้น กล่าวคือ ยังไม่มีการหายใจเลยก็ไม่ถือว่ามีความสมบูรณ์ วิธีการพิสูจน์ว่ามีสภาพบุคคลหรือไม่ คือ ชันสูตรโดยตรงว่าถุงลมในปอดของทารกมีอากาศหรือไม่ หากมีลมในปอดแสดงว่ามีการตายภายหลังการคลอด หากไม่มีลมในปอดก็แสดงว่าทารกนั้นตายแล้วคลอด หรือเรียกว่าไม่มีชีวิตอยู่รอดเป็นทารก

2.2 การสิ้นสุดของสภาพบุคคล

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 15 วรรคหนึ่ง ความว่า “สภาพบุคคลย่อมเริ่มแต่เมื่อคลอดแล้วอยู่รอดเป็นทารกและสิ้นสุดเมื่อตาย...” คำว่า “สิ้นสุดเมื่อตาย...” แสดงว่าสภาพบุคคลย่อมสิ้นสุดเมื่อตายแยกพิจารณาได้ดังนี้

2.2.1 การตายโดยธรรมชาติ การสิ้นสุดสภาพบุคคลกรณีนี้หมายถึง บุคคลถึงแก่ความตายโดยเหตุหายใจและหัวใจหยุดเต้น กล่าวคือ ตายจริง ๆ ซึ่งหมายถึง สิ้นชีวิต สิ้นลมหายใจนั่นเอง

2.2.2 การสาบสูญ เป็นการสิ้นสุดสภาพบุคคลโดยผลของกฎหมาย ผู้ใดถูกศาลสั่งให้เป็นคนสาบสูญก็ถือว่าถึงแก่ความตาย การเป็นคนสาบสูญหรือตายโดยผลของกฎหมายนั้น เนื่องจากไม่สามารถพบตัวหรือไม่สามารถติดต่อได้ ได้แก่ กรณีบุคคลหายจากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่ และไม่มีใครรู้แน่ว่าบุคคลนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือไม่หากศาลได้มีคำสั่งให้เป็นคนสาบสูญแล้ว กฎหมายให้ถือว่าบุคคลนั้นถึงแก่ความตาย คือ ตายตามข้อสันนิษฐานของกฎหมาย แยกเป็น 2 กรณี ดังต่อไปนี้

1) *กรณีธรรมดา* ถ้าบุคคลใดได้ไปจากภูมิลำเนาหรือถิ่นที่อยู่ และไม่มีใครรู้แน่ว่าบุคคลนั้นยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ตลอดระยะเวลา 5 ปี (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 61 วรรคหนึ่ง)

2) กรณีพิเศษหรือกรณีอยู่ในเหตุการณ์พิเศษ ลดระยะเวลาลงเหลือ 2 ปี ในกรณีดังต่อไปนี้ (มาตรา 61 วรรคสอง)

(1) นับแต่วันที่การรบหรือสงครามสิ้นสุดลง ถ้าบุคคลนั้นอยู่ในการรบหรือสงครามและหายไปในการรบหรือสงครามดังกล่าว

(2) นับแต่วันที่ยานพาหนะที่บุคคลนั้นเดินทาง อับปาง ถูกทำลาย หรือสูญหายไป เช่น เรืออับปาง หรือเครื่องบินตก เป็นต้น

(3) นับแต่วันที่เหตุอันตรายนอกชีวิตนอกจากที่ระบุไว้ในข้อ (1) หรือข้อ (2) ได้ผ่านพ้นไป ถ้าบุคคลนั้นตกอยู่ในอันตรายเช่นว่านั้น เช่น ไปสำรวจในป่าทึบแล้วไม่กลับมา หรือถูกโจรก่อการร้ายจับตัวไป เป็นต้น

การسابสูญในกรณีดังกล่าวทั้ง 2 กรณี เมื่อครบกำหนดระยะเวลาตามที่กฎหมายกำหนดไว้ข้างต้นแล้ว ผู้มีส่วนได้เสีย เช่น บิดา มารดา สามี ภรรยา บุตร เป็นต้น หรือพนักงานอัยการ มีสิทธิร้องขอต่อศาลเพื่อให้ศาลมีคำสั่งให้เป็นคนسابสูญ เมื่อศาลได้มีคำสั่งแล้ว ให้ถือว่าบุคคลนั้นถึงแก่ความตายโดยผลของกฎหมาย (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 62)

3. ส่วนประกอบของบุคคล

ส่วนประกอบของบุคคลหรือสภาพบุคคล มีดังต่อไปนี้

3.1 ชื่อ เป็นคำที่ใช้เรียกบุคคลเพื่อให้ทราบว่าแต่ละคนเป็นใคร มีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายอย่างไร มีฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างไร ตามพระราชบัญญัติชื่อบุคคล พ.ศ. 2505 ส่วนประกอบของชื่อบุคคลมีดังนี้

3.1.1 ชื่อตัว หมายความว่า ชื่อประจำบุคคล โดยชื่อตัวต้องไม่พ้องหรือมุ่งหมายให้คล้ายกับพระปรมาภิไธย พระนามของพระราชินีหรือราชทินนาม และต้องไม่มีคำหรือความหมายหยาบคาย (พระราชบัญญัติชื่อบุคคล (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2548 มาตรา 6 วรรคหนึ่ง)

3.1.2 ชื่อรอง หมายความว่า ชื่อประกอบถัดจากชื่อตัว การใช้ชื่อรอง คู่สมรสอาจใช้นามสกุลของอีกฝ่ายหนึ่งเป็นชื่อรองได้เมื่อได้รับความยินยอมของฝ่ายนั้นแล้ว โดยสามารถยื่นคำร้องขอเพิ่มชื่อรองได้ที่อำเภอที่ตนเองมีทะเบียนบ้านอยู่ (พระราชบัญญัติชื่อบุคคล (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2548 มาตรา 6 วรรคสอง)

3.1.3 ชื่อสกุล หมายความว่า ชื่อประจำวงศ์สกุล การใช้ชื่อนามสกุลหลังการสมรส คู่สมรสมีสิทธิใช้ชื่อสกุลของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตามที่ตกลงกัน หรือต่างฝ่ายต่างใช้นามสกุลเดิมของตน การตกลงกันนี้คู่สมรสจะกระทำเมื่อมีการสมรสหรือในระหว่างสมรสก็ได้ หรือจะตกลงเปลี่ยนแปลงภายหลังก็ได้ (พระราชบัญญัติชื่อบุคคล (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2548 มาตรา 12) ซึ่งจะทำให้คู่สมรสเลือกใช้นามสกุลได้ดังต่อไปนี้

- 1) นามสกุลคงเดิมทั้งคู่ คือ ชายใช้นามสกุลชาย หญิงใช้นามสกุลหญิง
- 2) นามสกุลตามรูปแบบเดิม คือ ชายใช้นามสกุลชาย หญิงใช้นามสกุลชาย
- 3) นามสกุลชายเปลี่ยนแต่หญิงไม่เปลี่ยน คือ ชายใช้นามสกุลหญิง หญิงใช้นามสกุลหญิง
- 4) นามสกุลใช้สลับกัน คือ ชายใช้นามสกุลหญิง หญิงใช้นามสกุลชาย

สำหรับหญิงที่มีสามีซึ่งใช้นามสกุลสามีก่อนวันที่กฎหมายดังกล่าวใช้บังคับ ให้มีสิทธิใช้นามสกุลสามีต่อไปได้ หรือจะกลับมาใช้นามสกุลเดิมของตนก็ได้ หรือจะตกลงใหม่ระหว่างสามีภรรยาเป็นประการอื่นได้ (พระราชบัญญัติชื่อบุคคล (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2548 มาตรา 9)

● การหย่าหรือความตายของคู่สมรส

เมื่อการสมรสสิ้นสุดลงด้วยการหย่า หรือศาลพิพากษาให้เพิกถอนการสมรส ให้ฝ่ายซึ่งใช้ชื่อสกุลของอีกฝ่ายหนึ่งกลับไปใช้ชื่อสกุลเดิมของตน

เมื่อการสมรสสิ้นสุดลงด้วยความตาย ให้ฝ่ายซึ่งยังมีชีวิตอยู่และใช้ชื่อสกุลของอีกฝ่ายหนึ่ง มีสิทธิใช้ชื่อสกุลนั้นได้ต่อไป แต่เมื่อจะสมรสใหม่ ให้กลับไปใช้ชื่อสกุลเดิมของตน (พระราชบัญญัติชื่อบุคคล (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2548 มาตรา 13)

● คำนำหน้านามหญิง

พระราชบัญญัติคำนำหน้านามหญิง พ.ศ. 2551 เป็นกฎหมายที่ส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างหญิงและชาย ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้หญิงสามารถเปลี่ยนใช้คำนำหน้านามได้ตามความสมัครใจ ผลดีที่ตามมาเห็นได้ชัดคือ เรื่องการสมัครงาน เนื่องจากผู้หญิงที่มีคำนำหน้านามเป็น “นาง” เวลาไปสมัครงานอาจถูกเลือกปฏิบัติจากสถานประกอบการได้ เป็นต้น

พระราชบัญญัติคำนำหน้านามหญิง พ.ศ. 2551 ได้ออกและมีผลใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 4 มิถุนายน 2551 เป็นต้นมา กฎหมายดังกล่าวสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

- 1) หญิงซึ่งมีอายุ 15 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป และยังไม่ได้จดทะเบียนสมรส ให้ใช้คำนำหน้านามว่า “นางสาว”
- 2) หญิงซึ่งจดทะเบียนสมรสแล้ว สามารถเลือกใช้คำนำหน้านามว่า “นาง” หรือ “นางสาว” ได้ตามความสมัครใจ
- 3) หญิงซึ่งจดทะเบียนสมรสแล้ว ต่อมาการสมรสได้สิ้นสุดลง สามารถเลือกใช้คำนำหน้านามว่า “นาง” หรือ “นางสาว” ได้ตามความสมัครใจ

การดำเนินการตามข้อ 2) และข้อ 3) ให้หญิงนั้นแจ้งต่อนายทะเบียน ณ สำนักงานเขตและที่ว่าการอำเภอต่าง ๆ ตามที่ตนมีทะเบียนบ้านอยู่

3.2 สัญชาติ คือ สิ่งชี้ตัวบุคคลว่าเป็นสมาชิกของประเทศเจ้าของสัญชาติและตัวกำหนดสิทธิหน้าที่พึงมีในฐานะที่เป็นพลเมืองของประเทศนั้น ๆ ด้วย อย่างไรก็ตามบุคคลที่อยู่ในประเทศไทยได้หมายความว่าต้องมีสัญชาติไทยเสมอไป เพราะมีบุคคลบางประเภทอยู่ในประเทศไทยเป็นสมาชิกของประเทศไทย แต่เข้ามาในประเทศไทยแบบมีเงื่อนไข บุคคลประเภทนี้ได้แก่ คนต่างด้าว โดยสรุปบุคคลทุกคนต้องมีสัญชาติ จะไม่มีสัญชาติไม่ได้ แต่บุคคลคนเดียวอาจมีหลายสัญชาติได้ การได้สัญชาติของบุคคลทั่วไปรวมทั้งคนไทยด้วยอาจได้มา 2 ทางคือ ได้มาโดยการเกิดและได้มาโดยการแปลงสัญชาติ

3.3 ภูมิลำเนา คือ ถิ่นอันบุคคลมีสถานที่อยู่เป็นแหล่งสำคัญ ภูมิลำเนาเป็นที่อยู่ตามกฎหมายของบุคคล บุคคลอาจมีที่อยู่หลายแห่ง หรือท่องเที่ยวไปมา ไม่มีที่อยู่แน่นอน แต่ต้องมีภูมิลำเนาที่กฎหมายได้กำหนดให้แห่งใดแห่งหนึ่ง การกำหนดภูมิลำเนาของบุคคลมีดังต่อไปนี้

ภูมิลำเนาของบุคคลธรรมดา ได้แก่ ถิ่นอันบุคคลนั้นมีสถานที่อยู่เป็นแหล่งสำคัญ (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 37) ภูมิลำเนาของบุคคลมีลักษณะดังนี้

- 1) เป็นถิ่นอันเป็นสถานที่อยู่ของบุคคล สถานที่ที่บุคคลได้อยู่อาศัย เช่น บ้านเรือน ตึกแถว อาคารชุด โรงแรม เรือ วัด เป็นต้น คำว่า “ถิ่น” มิได้มีความหมายไปถึงตำบล อำเภอ หรือจังหวัด แต่หมายความว่าจำกัดถึงถิ่นที่ตั้งแห่งสถานที่พักอาศัย

2) สถานที่อยู่นั้นต้องเป็นแหล่งสำคัญ บุคคลบางคนอาจจะมีที่อยู่หลายแห่ง เช่น นายรวยทำงานที่กรุงเทพฯ มีบ้านพักอยู่ที่กรุงเทพฯ หลังหนึ่ง และมีบ้านพักอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่และสงขลาอีกด้วย นายรวยไปพักผ่อนที่บ้านพักที่จังหวัดเชียงใหม่และสงขลาปีละประมาณ 1-2 ครั้ง กรณีนี้ย่อมถือได้ว่าเป็นบ้านพักของนายรวยที่กรุงเทพฯ เป็นสถานที่อยู่ที่เป็นแหล่งสำคัญ ไม่ใช่เป็นที่พักชั่วคราวเหมือนที่พักรถที่จังหวัดเชียงใหม่และสงขลา ดังนั้นบ้านพักที่กรุงเทพฯ จึงเป็นภูมิลำเนาของนายรวย เป็นต้น แต่ถ้านายรวยมีสถานที่อยู่แห่งเดียวที่กรุงเทพฯ การกำหนดภูมิลำเนาจึงไม่มีปัญหาแต่อย่างใด

3.4 สถานะ สถานะของบุคคล คือ ฐานะหรือตำแหน่งที่บุคคลดำรงอยู่ในสังคม เช่น เป็นเพศชายหรือเพศหญิง เป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ เป็นคนไทย เป็นต้น เมื่อเรารู้สถานะของบุคคลจะทำให้เรารู้ถึงสิทธิและหน้าที่ว่ามีอยู่อย่างไร เช่น เพศหญิงไม่ต้องเข้ารับการคัดเลือกเป็นทหาร แต่เพศชายต้องเข้ารับการคัดเลือกเป็นทหาร เด็กที่อายุไม่ถึง 20 ปีบริบูรณ์ย่อมยังไม่บรรลุนิติภาวะ เมื่อจะทำนิติกรรมต้องได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรม เป็นต้น

3.5 ความสามารถ บุคคลเกิดมามีความสามารถ กล่าวคือ มีความสามารถในการมีสิทธิและใช้สิทธิตามกฎหมาย แต่มีบุคคลที่หย่อนความสามารถหรือถูกกฎหมายจำกัดความสามารถในการใช้สิทธิ ดังต่อไปนี้

3.5.1 ผู้เยาว์ คือ ผู้ที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ เป็นผู้ที่ยังอ่อนในด้านสติปัญญา ความคิด และร่างกาย ผู้เยาว์ไม่สามารถทำนิติกรรมได้ตามลำพังตนเอง ผู้เยาว์จะบรรลุนิติภาวะได้ดังต่อไปนี้

1) บรรลุนิติภาวะโดยอายุ บุคคลย่อมพ้นจากภาวะผู้เยาว์และบรรลุนิติภาวะเมื่อมีอายุ 20 ปีบริบูรณ์ (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 19)

2) บรรลุนิติภาวะโดยการสมรส ผู้เยาว์ย่อมบรรลุนิติภาวะเมื่อทำการสมรส หากการสมรสนั้นได้ทำเมื่อชายและหญิงมีอายุ 17 ปีบริบูรณ์แล้ว (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 20 และมาตรา 1448)

การทำนิติกรรม ผู้เยาว์จะทำนิติกรรมโดยลำพังมิได้ จะต้องได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรมก่อน หากไม่ได้รับความยินยอมจากผู้แทนโดยชอบธรรม นิติกรรมนั้นย่อมตกเป็น “โมฆียะ” (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 21)

3.5.2 คนไร้ความสามารถ บุคคลที่จะถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถนั้น จะต้องเป็นคนวิกลจริต และการวิกลจริตนั้นต้องเป็นอย่างมากและเป็นอยู่ประจำ การทำนิติกรรมของคนไร้ความสามารถนั้น คนไร้ความสามารถจะทำนิติกรรมโดยลำพังไม่ได้ หรือทำโดยได้รับความยินยอมจากผู้อนุบาลไม่ได้ คนไร้ความสามารถจะต้องให้ผู้อนุบาลทำนิติกรรมแทน มิฉะนั้นนิติกรรมจะตกเป็น “โมฆียะ”

3.5.3 คนเสมือนไร้ความสามารถ เป็นบุคคลที่ไม่ถึงขั้นวิกลจริต แต่เป็นบุคคลที่มีเหตุบกพร่องบางประการไม่สามารถจัดการงานของตนได้ ซึ่งศาลอาจสั่งให้บุคคลเป็นคนเสมือนไร้ความสามารถตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 32 ได้แก่

1) กายพิการ ไม่ว่าส่วนไหนของร่างกายจะพิการก็ได้ เช่น หูหนวก ตาบอด เป็นใบ้ แขนขาพิการ ซึ่งอาจเป็นมาโดยกำเนิดหรือเกิดขึ้นภายหลัง เช่น เกิดจากอุบัติเหตุ โรคภัยไข้เจ็บ หรือชราภาพ เป็นต้น

2) จิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หมายถึง บุคคลที่จิตผิดปกติ สมองพิการ แต่ยังไม่ถึงขั้นวิกลจริต ยังมีความคิดคำนึงอยู่บ้าง และสามารถทำกิจกรรมหลายอย่างได้ด้วยตนเอง

3) ประพฤติสุรุษร้ายเสเพลเป็นอาชญากร ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย หรือใช้จ่ายเงินเกินกว่าฐานะอยู่เป็น ประจำ และการใช้จ่ายดังกล่าวไม่เกิดประโยชน์ในทางเศรษฐกิจแต่อย่างใด

4) ติดสุรายาเมา เช่น ต้มสุราจัด เมาทลอดเวลา ติดฝิ่น เฮโรอีน เป็นประจำจนละเว้น เสียไม่ได้ ทำให้ร่างกายอ่อนแอ ความรู้สึกผิดชอบลดน้อยลงไป เป็นต้น

โดยปกติแล้วคนเสมือนไร้ความสามารถย่อมทำนิติกรรมใด ๆ ได้โดยมีผลสมบูรณ์ ยกเว้นนิติกรรม บางประเภทที่จะต้องได้รับความยินยอมจากผู้พิทักษ์ก่อน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 34 ได้แก่ นิติกรรมดังต่อไปนี้

- 1) นำทรัพย์สินไปลงทุน
 - 2) รับคืนทรัพย์สินที่ไปลงทุน ต้นเงิน หรือทุนอย่างอื่น
 - 3) กู้ยืมหรือให้กู้ยืมเงิน ยืมหรือให้ยืมสังหาริมทรัพย์อันมีค่า
 - 4) รับประกันโดยประการใด ๆ อันมีผลให้ตนต้องถูกบังคับชำระหนี้
 - 5) เช่าหรือให้เช่าสังหาริมทรัพย์มีกำหนดระยะเวลาเกินกว่า 6 เดือน หรืออสังหาริมทรัพย์มีกำหนด ระยะเวลาเกินกว่า 3 ปี
 - 6) ให้โดยเสน่หา เว้นแต่การให้ที่พอควรแก่ฐานะานุรูปเพื่อการกุศล การสังคมหรือตามหน้าที่ ธรรมจรรยา
 - 7) รับการให้โดยเสน่หาที่มีเงื่อนไขหรือค่าภาระติดพัน หรือไม่รับการให้โดยเสน่หา
 - 8) ทำการอย่างหนึ่งอย่างใดเพื่อจะได้มา หรือปล่อยไปซึ่งสิทธิในอสังหาริมทรัพย์หรือใน สังหาริมทรัพย์อันมีค่า
 - 9) ก่อสร้างหรือดัดแปลงโรงเรือนหรือสิ่งปลูกสร้างอย่างอื่น หรือซ่อมแซมอย่างใหญ่
 - 10) เสนอคดีต่อศาลหรือดำเนินกระบวนการใด ๆ เว้นแต่การร้องขอตามมาตรา 35 หรือขอร้อง ขอดอนผู้พิทักษ์
 - 11) ประนีประนอมยอมความ หรือมอบข้อพิพาทให้อนุญาโตตุลาการวินิจฉัย
- การใด ๆ ที่คนเสมือนไร้ความสามารถกระทำลงโดยปราศจากความยินยอมดังกล่าวมาข้างต้นจาก ผู้พิทักษ์ย่อมมีผลเป็น “โมฆียะ”

3.5.4 คู่สมรส หมายความว่า ความถึงสามีภรรยาที่จดทะเบียนสมรสตามกฎหมาย โดยหลักทั่วไปแล้วคู่สมรส ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดสามารถทำนิติกรรมโดยลำพังด้วยตนเองได้ โดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่ง แต่มีข้อยกเว้นในการทำนิติกรรมบางประเภทเท่านั้นซึ่งเกี่ยวกับการจัดการสินสมรส กฎหมายกำหนดให้การทำ นิติกรรมนั้น ๆ คู่สมรสต้องได้รับความยินยอมจากคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น ขาย ขายฝาก เช่าซื้อ จำนอง ให้เช่า อสังหาริมทรัพย์เกินกว่า 3 ปี ให้กู้ยืมเงิน เป็นต้น (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1476)

4. นิติบุคคล

นิติบุคคล คือ บุคคลที่กฎหมายสมมติหรือกำหนดขึ้นว่าเป็นบุคคล มีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายกำหนดไว้ เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาเฉพาะในส่วนที่นิติบุคคลจะพึงกระทำได้ นิติบุคคลจึงเป็นบุคคลอีกประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยอาศัยอำนาจของกฎหมาย และกฎหมายได้รับรองสถานะของนิติบุคคลว่าเป็นบุคคลเพิ่มขึ้นจากบุคคลธรรมดา นิติบุคคลจึงไม่ใช่บุคคลที่มีชีวิตจิตใจ แต่ประกอบด้วยบุคคลหลายคนร่วมกันทำกิจการอันใดอันหนึ่ง แล้วก่อตั้งขึ้นเป็นนิติบุคคลตามวิธีการตามที่กฎหมายกำหนด ทำให้มีสิทธิหน้าที่ต่าง ๆ ภายในขอบวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ นิติบุคคลจึงเกิดขึ้นโดยกฎหมายเท่านั้น มีดังต่อไปนี้ (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 60 มาตรา 65 และมาตรา 67)

4.1 นิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เมื่อจัดตั้งแล้วจะต้องนำไปจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่เสมอ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นิติบุคคลมีดังต่อไปนี้ (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 78 ประกอบมาตรา 81)

4.1.1 **สมาคม** เป็นลักษณะของคณะบุคคลร่วมกันก่อตั้งเพื่อกระทำการใด ๆ อันมีลักษณะต่อเนื่องเพื่อทำการอันใดอันหนึ่ง มิใช่เป็นการแสวงหากำไรหรือหารายได้มาแบ่งปันกัน และต้องอยู่ภายในกรอบข้อบังคับที่กฎหมายกำหนดไว้ และต้องจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ สมาคมมีตัวแทนเรียกว่า “คณะกรรมการ”

4.1.2 **มูลนิธิ** เป็นกองทรัพย์สินที่จัดไว้โดยเฉพาะเพื่อการกุศล สาธารณะ การศาสนา ศิลปะ วิทยาศาสตร์ วรรณคดี การศึกษา หรือเพื่อสาธารณประโยชน์อย่างอื่น มิได้มุ่งหาประโยชน์หรือกำไรมาแบ่งปันกัน การจัดการทรัพย์สินก็ต้องกระทำเพื่อผลประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของมูลนิธิ และต้องจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ มูลนิธิมีตัวแทนเรียกว่า “คณะกรรมการ” (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 110 ประกอบมาตรา 111)

4.1.3 **ห้างหุ้นส่วนที่จดทะเบียนแล้ว** ห้างหุ้นส่วน คือ คณะบุคคลโดยมีบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปตกลงเข้ากันเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน ด้วยความประสงค์จะแบ่งกำไรอันจะพึงได้แก่กิจการที่ทำนั้น ห้างหุ้นส่วนมี 2 ประเภท คือ ห้างหุ้นส่วนที่ไม่ได้จดทะเบียน เรียกว่า ห้างหุ้นส่วนสามัญ และห้างหุ้นส่วนที่จดทะเบียนแล้ว เรียกว่า ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคลและห้างหุ้นส่วนจำกัด ซึ่งมีตัวแทนเรียกว่า “หุ้นส่วนผู้จัดการ” (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1012 ประกอบมาตรา 1015)

4.1.4 **บริษัทจำกัด** มีลักษณะคล้ายคลึงกับห้างหุ้นส่วน กล่าวคือ เป็นคณะบุคคลที่ตกลงเข้าหุ้นกันเพื่อกระทำการกิจการร่วมกัน เพื่อแสวงหากำไร และนำกำไรมาแบ่งปันกันระหว่างสมาชิกที่ร่วมกันเป็นคณะ สมาชิกที่ร่วมกันจัดตั้งบริษัทต้องเป็นบุคคลมีจำนวนตั้งแต่ 3 คนขึ้นไป (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1097)* การจัดตั้งบริษัทนั้น กฎหมายบังคับให้ต้องจดทะเบียน เมื่อจดทะเบียนแล้วบริษัทจะมีสภาพเป็นนิติบุคคลซึ่งได้แก่บริษัทจำกัดและบริษัทมหาชนจำกัด มีตัวแทนเรียกว่า “กรรมการผู้จัดการ”

4.2 นิติบุคคลตามพระราชบัญญัติต่าง ๆ การเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติต่าง ๆ นั้น พระราชบัญญัติว่าด้วยหน่วยงานนั้น ๆ มีบัญญัติไว้หรือมีกฎหมายอื่นรองรับไว้ให้เป็นนิติบุคคลโดยไม่ต้องจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ดังต่อไปนี้

* มาตรา 1097 แก้ไขโดย พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (ฉบับที่ 18) พ.ศ. 2551 มาตรา 6

4.2.1 เมืองพัทยา มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการเมืองพัทยา พ.ศ. 2542 มาตรา 7

4.2.2 เนติบัณฑิตยสภา มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติเนติบัณฑิตยสภา พ.ศ. 2507 มาตรา 3

4.2.3 คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน คณะกรรมการการอาชีวศึกษา และคณะกรรมการอุดมศึกษา มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 35 วรรคสาม

4.2.4 คณะกรรมการการเลือกตั้ง มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการการเลือกตั้ง พ.ศ. 2541 มาตรา 25

4.2.5 วัด มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 จะต้องเป็นวัดในพระพุทธศาสนาและเป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

4.2.6 มัสยิด มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม พ.ศ. 2520

ฯลฯ

4.3 นิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดินได้กำหนดให้จัดระเบียบบริหารราชการแผ่นดินออกเป็น 3 ส่วน คือ ระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง ระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค และระเบียบบริหารราชการส่วนท้องถิ่น เช่น กระทรวง ทบวง กรม จังหวัด มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2534 โดยมีหัวหน้าส่วนราชการนั้น ๆ เป็นตัวแทน เช่น รัฐมนตรี อธิบดี ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นต้น

นอกจากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เช่น มหาวิทยาลัยของรัฐ สหกรณ์ สหภาพแรงงาน กองทัพต่าง ๆ เป็นต้น มีฐานะเป็นนิติบุคคลตามที่กฎหมายโดยเฉพาะบัญญัติให้เป็นนิติบุคคล

กิจกรรมตรวจสอบความเข้าใจที่ 1.1

ตอนที่ 1 จงเขียนเครื่องหมาย ✓ หน้าข้อความที่ถูกต้อง และเขียนเครื่องหมาย X หน้าข้อความที่ผิด

- 1. บุคคลบรรลุนิติภาวะเมื่ออายุครบ 18 ปีบริบูรณ์
- 2. ผู้เยาว์ทำนิติกรรมโดยลำพังไม่ได้ ต้องให้ผู้อนุบาลทำการแทน
- 3. คนไร้ความสามารถทำนิติกรรมโดยลำพัง ผลจะเป็นโมฆียะ
- 4. คนเสมือนไร้ความสามารถทำนิติกรรมโดยลำพัง ผลจะเป็นโมฆะ
- 5. คนเสมือนไร้ความสามารถทำนิติกรรมโดยลำพังไม่ได้ ต้องให้ผู้อนุบาลทำแทน
- 6. การขายบ้านหรือขายฝากบ้านจะต้องได้รับความยินยอมจากคู่สมรส
- 7. ผู้เยาว์ย่อมบรรลุนิติภาวะเมื่อทำการสมรส หากการสมรสนั้นได้ทำเมื่อชายและหญิงมีอายุ 17 ปีบริบูรณ์แล้ว

- 8. หญิงซึ่งจดทะเบียนสมรสแล้วสามารถเลือกใช้คำนำหน้านามว่า “นาง” หรือ “นางสาว” ได้ตามความสมควรใจ โดยจะเลือกใช้นามสกุลของคู่สมรสหรือไม่ก็ได้
- 9. นิติบุคคลเป็นบุคคล กฎหมายสมมติหรือกำหนดขึ้นว่าเป็นบุคคลมีสิทธิและหน้าที่ได้ตามกฎหมาย
- 10. บริษัทจำกัดเป็นนิติบุคคล สมาชิกที่ร่วมกันจัดตั้งบริษัทต้องเป็นบุคคลมีจำนวนตั้งแต่เจ็ดคนขึ้นไป

ตอนที่ 2 จงตอบคำถามต่อไปนี้

1. สภาพบุคคลเมื่อใดเริ่มต้นและสิ้นสุดเมื่อใด
2. นิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มีกี่ประเภท อะไรบ้าง

กิจกรรมตามสมรรถนะวิชาชีพที่ 1.1

เรื่อง บุคคล

จุดประสงค์การเรียนรู้

1. อธิบายความหมายและประเภทของบุคคลได้
2. อธิบายการเริ่มต้นและสิ้นสุดของสภาพบุคคลได้
3. บอกส่วนประกอบของบุคคลได้
4. ระบุนิติบุคคลตามกฎหมายได้

กิจกรรม

1. ให้ผู้เรียนแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ศึกษาค้นคว้าข้อมูลตามหัวข้อต่อไปนี้
 - 1.1 ความหมายและประเภทของบุคคล กลุ่มที่ 1
 - 1.2 การเริ่มต้นและสิ้นสุดของสภาพบุคคล กลุ่มที่ 2
 - 1.3 ส่วนประกอบของบุคคล กลุ่มที่ 3
 - 1.4 นิติบุคคล กลุ่มที่ 4
2. ให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่มที่ได้รับมอบหมายตามหัวข้อ 1.1-1.4 ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องกฎหมายลักษณะบุคคลและคำพิพากษาฎีกาที่น่าสนใจ โดยค้นคว้าเพิ่มเติมจากแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ เช่น อินเทอร์เน็ต หนังสือจากห้องสมุด เป็นต้น
3. ให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่มระดมความคิดสรุปหลักกฎหมายลักษณะบุคคลที่เป็นประเด็นสำคัญในรูปของผังมโนทัศน์ (Mind Mapping) หรือสรุปประเด็นสำคัญในรูปแบบของการแสดงบทบาทสมมติ โดยมีการบูรณาการคุณธรรม จริยธรรม ตามสภาพจริง
4. จากข้อ 3 ให้ผู้เรียนแต่ละกลุ่มเลือกและนำเสนอภาระงานหน้าชั้นเรียน กลุ่มละ 3-5 นาที
5. ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันสรุปภาพรวม

5. ความหมายและลักษณะของนิติกรรม

ในเรื่องนิติกรรมนี้เป็นหลักเกณฑ์ที่จะนำไปปรับประยุกต์ใช้ในการจัดทำเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายและสัญญาต่าง ๆ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้ในทุก ๆ เรื่อง เช่น ซื้อขาย เช่าทรัพย์สิน เช่าซื้อ จำนอง จำน่า เป็นต้น เพราะนิติกรรมเป็นความผูกพันทางกฎหมายโดยเจตจำนงของผู้ทำนิติกรรม เพื่อให้นิติกรรมนั้น ๆ สมบูรณ์ถูกต้อง และมีผลบังคับใช้ตามกฎหมาย ทั้งนี้ผู้ที่ทำนิติกรรมจะต้องเป็นบุคคลที่มี “ความสามารถ” ในการทำนิติกรรมด้วยตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นในเรื่องความสามารถของบุคคล หลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการทำนิติกรรมจึงเป็นเรื่องพื้นฐานทางกฎหมายที่ต้องศึกษาทำความเข้าใจให้ชัดเจนเป็นอย่างยิ่ง

5.1 ความหมายของนิติกรรม

นิติกรรมเป็นลักษณะหนึ่งตามหลักทั่วไปของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ซึ่งบัญญัติไว้ในบรรพ 1 ลักษณะ 4 ดังนี้

มาตรา 149 “นิติกรรม หมายความว่า การใด ๆ อันทำโดยชอบด้วยกฎหมาย และด้วยใจสมัครมุ่งโดยตรงต่อการผูกนิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพื่อจะก่อ เปลี่ยนแปลง โอน สงวน หรือระงับซึ่งสิทธิ”

5.2 ลักษณะของนิติกรรม

จากบทบัญญัติดังกล่าว นิติกรรมมีลักษณะสำคัญแยกพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

5.2.1 ต้องมีการแสดงเจตนากระทำ กล่าวคือ มีการกระทำที่แสดงออกมาถึงความประสงค์ของตนที่มีอยู่ในใจ ซึ่งอาจแสดงเจตนาโดยชัดแจ้งหรือโดยปริยายก็ได้

5.2.2 ต้องกระทำโดยสมัครใจ หมายความว่า เป็นการแสดงเจตนาโดยอิสระ ปราศจากการข่มขู่ ล่อลวง ฉ้อฉล หรือหลอกลวงให้สำคัญผิดใด ๆ ถ้าสมัครใจแล้วแม้จะตกลงให้ได้เปรียบหรือเสียเปรียบแก่กันอย่างไรก็ได้

5.2.3 ต้องกระทำโดยมุ่งจะก่อให้เกิดนิติสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หมายความว่า ผู้กระทำประสงค์จะให้เกิดความผูกพันทางกฎหมายซึ่งกันและกัน ความผูกพันทางกฎหมายอาจเป็นบุคคลธรรมดาหรือนิติบุคคลก็ได้ ซึ่งก่อให้เกิดสิทธิและหน้าที่ระหว่างกัน รวมทั้งต้องการให้มีผลบังคับได้ตามกฎหมาย เช่น นายเอทำสัญญาซื้อขายโทรศัพท์มือถือกับนายบี นายเอผู้ขายก็ประสงค์จะได้รับเงินจากการขายโทรศัพท์มือถือ ส่วนนายบีผู้ซื้อก็ประสงค์จะได้รับโทรศัพท์มือถือ เป็นต้น

5.2.4 เป็นการทำลงโดยชอบด้วยกฎหมาย หมายความว่า ได้ทำลงโดยถูกต้องตามกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องวัตถุประสงค์ของนิติกรรม ความสามารถของบุคคล ตลอดจนถูกต้องตามแบบที่กฎหมายกำหนดไว้ ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ได้แก่ การกระทำที่มีวัตถุประสงค์เป็นการต้องห้ามชัดแจ้งโดยกฎหมาย เป็นการพนันเสีย เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน มีผลทำให้นิติกรรมตกเป็นโมฆะ

5.2.5 เป็นการกระทำที่มีความประสงค์จะก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในสิทธิ หมายความว่า นิติกรรมนั้นต้องเป็นการกระทำที่มีวัตถุประสงค์จะก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวในสิทธิของบุคคลอย่างใดอย่างหนึ่ง มี 5 ประการ ได้แก่ ก่อสิทธิ เปลี่ยนแปลงสิทธิ โอนสิทธิ สงวนสิทธิ หรือระงับสิทธิ ดังนี้

1) **ก้อสิทธิ** หมายความว่า ทำให้เกิดสิทธิ เช่น นายเอนาที่ดินไปจำนองเป็นประกันการชำระหนี้ กู้ยืมเงินกับธนาคารออมสิน สิทธิที่ก่อให้เกิดขึ้น คือ สิทธิกู้ยืมเงินและสิทธิจำนองที่ดิน เป็นต้น

2) **เปลี่ยนแปลงสิทธิ** หมายความว่า นิติกรรมนั้นมีผลทำให้สิทธิของผู้ทำนิติกรรมเปลี่ยนแปลงไป เช่น นายดำกู้ยืมเงินจากนายแดง เมื่อถึงกำหนดชำระหนี้เงินกู้ นายดำไม่มีเงินเพราะยังไม่ได้รับเงินจากโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาล จึงขอขดใช้นั้นนายแดงด้วยข้าวเปลือกที่มีเหลือจำนวนหนึ่งแทนเงิน การกระทำเช่นนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงสิทธิด้วยการแปลงหนี้ใหม่ จากเงินเป็นข้าวเปลือกแทน เป็นต้น

3) **โอนสิทธิ** หมายความว่า ผู้มีสิทธิอยู่แล้วประสงค์ที่จะโอนสิทธิของตนให้ผู้อื่น เช่น นายเอน่าบ้านนายบี ต่อมานายบีขายบ้านให้นายซีและโอนกรรมสิทธิ์บ้านให้นายซี การเข้าบ้านไม่ระงับเพราะเหตุการโอนกรรมสิทธิ์ สิทธิตามสัญญาเช่าเหลือเวลาเท่าไร นายซีได้รับโอนผ่อนรับโอนไปทั้งสิทธิและหน้าที่ต่อกับนายบี เป็นต้น

4) **สงวนสิทธิ** หมายความว่า ผู้มีสิทธิอยู่แล้วเกรงว่าสิทธิของตนจะระงับไปจึงได้ทำนิติกรรมเพื่อสงวนสิทธิของตนไว้ เช่น หนี้ใกล้จะขาดหมดอายุความ เจ้าหนี้จึงให้ลูกหนี้ทำหนังสือรับสภาพหนี้ไว้ จึงเป็นการสงวนสิทธิมิให้ขาดอายุความหรือขอใช้สิทธินั้นต่อไป เป็นต้น

5) **ระงับสิทธิ** หมายความว่า ผู้มีสิทธิประสงค์จะให้สิทธิของตนระงับไป จึงทำนิติกรรมขึ้น เช่น การบอกล้างโมฆะกรรม การปลดหนี้ให้ลูกหนี้ เป็นต้น

● ประเภทของนิติกรรม

นิติกรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1) **นิติกรรมฝ่ายเดียว** หมายถึง นิติกรรมที่มีผู้ทำนิติกรรมแสดงเจตนาแต่เพียงฝ่ายเดียว ไม่ต้องมีผู้รับการแสดงเจตนาย่อมมีผลตามกฎหมายแล้ว เช่น การทำพินัยกรรม คำมั่นต่าง ๆ การปลดหนี้ การตั้งมูลนิธิ เป็นต้น

2) **นิติกรรมสองฝ่ายหรือสองฝ่ายขึ้นไป** หมายถึง นิติกรรมที่มีผู้กระทำให้ตั้งแต่สองฝ่ายขึ้นไป มีการแสดงเจตนาเป็นคำเสนอ และมีผู้รับคำสนองซึ่งตรงกัน ทำให้เกิดสัญญาหรือข้อตกลงต่าง ๆ เช่น สัญญาซื้อขาย สัญญาเช่าทรัพย์ สัญญาเช่าซื้อ สัญญากู้ยืม เป็นต้น

6. แบบแห่งนิติกรรม

แบบแห่งนิติกรรม คือ หลักเกณฑ์หรือวิธีการอันใดอันหนึ่งที่กฎหมายกำหนดไว้ว่า การทำนิติกรรมประเภทใดจะต้องทำตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดหรือบังคับ หากไม่ปฏิบัติตามการกระทำนั้นจะเสียเปล่าหรือสูญเปล่า คือ ตกเป็น “โมฆะ” ตามที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บัญญัติไว้ ดังต่อไปนี้

มาตรา 152 “การใดมิได้ทำให้ถูกต้องตามแบบที่กฎหมายบังคับไว้ การนั้นเป็นโมฆะ”

คำว่า “การใด” ในที่นี้หมายถึง ลักษณะหรือชนิดของเอกเทศสัญญาที่จะต้อง “กระทำ” ต่อกันของบุคคล แม้ว่ากฎหมายจะเคารพในการแสดงเจตนาของบุคคล แต่ถ้การแสดงเจตนาของบุคคลไม่ทำตามแบบที่กฎหมายกำหนด กฎหมายก็ไม่บังคับให้ และยังกำหนดให้การนั้นตกเป็นโมฆะทันที กล่าวคือ ไม่เกิดผลเป็นนิติกรรมแต่อย่างใด

แบบแห่งนิติกรรม เป็นวิธีการที่กฎหมายกำหนดไว้เป็นพิเศษ เพื่อเป็นหลักบังคับให้ผู้ทำนิติกรรมต้องทำตามให้ครบถ้วน มิฉะนั้นนิติกรรมจะตกเป็นโมฆะ มี 4 แบบ ได้แก่ (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 152)

6.1 แบบที่ต้องทำเป็นหนังสือ นิติกรรมบางอย่างมีความสำคัญ ต้องให้ผู้ทำนิติกรรมบันทึกข้อตกลงไว้เป็นหนังสือลงลายมือชื่อผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายไว้ ถ้าตกลงเพียงวาจา สัญญานั้นเป็นโมฆะ เช่น สัญญาเช่าซื้อ หรือการทำพินัยกรรมแบบธรรมดา เป็นต้น

ตัวอย่าง นายรวยตกลงทำสัญญาเช่าซื้อโทรศัพท์มือถือยี่ห้อ iPhone 11 ราคา 24,900 บาท แต่ไม่ได้ทำเป็นหนังสือ ดังนั้นสัญญาเช่าซื้อย่อมตกเป็นโมฆะ

6.2 แบบที่ต้องทำเป็นหนังสือต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ กล่าวคือ ผู้ทำนิติกรรมต้องไปบันทึกไว้ต่อหน้าเจ้าพนักงานจึงจะมีผล ถ้าไม่ทำเป็นหนังสือต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ย่อมใช้บังคับไม่ได้ เช่น การทำพินัยกรรมแบบเอกสารฝ่ายเมืองหรือแบบลับ เป็นต้น

ตัวอย่าง นายสมศักดิ์ต้องการทำพินัยกรรมแบบเอกสารลับ ซึ่งนายสมศักดิ์ได้เขียนพินัยกรรมและผนึกพินัยกรรมพร้อมลงลายมือชื่อคาบรอยผนึก จะต้องนำพินัยกรรมดังกล่าวไปแสดงต่อพนักงานเจ้าหน้าที่พร้อมกับพยานอย่างน้อยอีกสองคน (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1659)

6.3 แบบที่ต้องจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ แบบของนิติกรรมประเภทนี้กฎหมายกำหนดเพียงต้องจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่เท่านั้น ไม่ได้บังคับว่าต้องทำเป็นหนังสือแต่อย่างใด เช่น การจดทะเบียนห้างหุ้นส่วนบริษัท การจดทะเบียนสถานะของบุคคล เช่น การเกิด การตาย การสมรส การหย่า การรับรองบุตร เป็นต้น

ตัวอย่าง นายแสนจัดพิธีมงคลสมรส ณ โรงแรมดุสิตธานี ซึ่งเป็นงานใหญ่มาก จึงตกเป็นข่าวในสื่อหนังสือพิมพ์ทุกฉบับและทีวีทุกช่อง ดังนั้นถือว่าการสมรสตามกฎหมาย เพราะการสมรสตามกฎหมายต้องจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่เท่านั้น (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1457)

6.4 แบบที่ต้องทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ นับว่าเป็นแบบที่มีความสำคัญมาก นอกจากจะต้องทำเป็นหนังสือแล้ว กฎหมายยังกำหนดให้ไปจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ด้วย มิฉะนั้นจะตกเป็นโมฆะ เช่น สัญญาซื้อขายอสังหาริมทรัพย์ หรือสังหาริมทรัพย์ชนิดพิเศษ สัญญาจำนอง เป็นต้น

ตัวอย่าง นายชาติตกลงซื้อที่ดินที่จังหวัดเชียงใหม่แปลงหนึ่ง ราคา 900,000 บาท โดยมีนายชายเป็นเจ้าของที่ดินดังกล่าว ทั้งสองตกลงซื้อขายกันและนายชาติได้ชำระราคาทั้งหมดแล้ว การซื้อขายที่ดินกรณีนี้ตกเป็นโมฆะเพราะไม่ทำตามแบบที่กฎหมายกำหนดไว้คือ ทำเป็นหนังสือและจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 456 วรรคหนึ่ง)

7. การแสดงเจตนา

การแสดงเจตนาของผู้ทำนิติกรรม การแสดงเจตนาเป็นผลการกระทำของบุคคลที่ทำให้อีกฝ่ายรู้ถึงความประสงค์ที่จะผูกนิติสัมพันธ์ของผู้แสดงเจตนา เจตนาที่แท้จริงของบุคคลย่อมเกิดขึ้นในใจก่อน ต่อมาจึงแสดงออกซึ่งเจตนาที่แท้จริงอยู่ในใจนั้น ถ้าแสดงเจตนาที่แท้จริงในใจกับเจตนาที่แสดงออกตรงกันปัญหาที่ไม่เกิดขึ้น แต่ถ้าไม่ตรงกันจะเป็นโดยตั้งใจคือตั้งใจในการแสดงเจตนาหรือไม่ตั้งใจคือแสดงโดยไม่รู้ตัว ปัญหาที่ย่อมเกิดขึ้นเพื่อป้องกันปัญหาดังกล่าว กฎหมายจึงวางหลักเรื่องการแสดงเจตนาไว้ 6 ประการ ดังนี้